

INTERPERSONAALNE PERTSEPTSIOON AUTOSOTSIO- MEETRIA PÕHJAL

T. A u n a p u u

Ühiskond ei koosne indiviididest, vaid suhete kogusum-
mast, milles need indiviidid üksteist mõjutavad (I. Kon
1971). Inimese maailm on sotsiaalne maailm, eelkõige inimes-
te ja inimsuhete maailm. Suhtlemisel mõjutatakse teisi ini-
mesi ja võetakse vastu mõjutusi nendelt.

Kuna suhtlemine algab juba väikelapseeas, jätkub koolis
ning edasi kogu elu vältel, siis on kindel, et kõige vastu-
võtlikumas eas, s. o. lapsena ja noorukina saab tulevane
täiskasvanu tohutult palju mõjutusi, mis kujundavadki temast
nii- või teistsuguse inimese.

Pedagoogika on üks vähestest inimtegevustest, mis on ja
toimub suhtlemises (J. Orn 1972). Iga kasvataja peaks tead-
ma, millised on tema kasvandike omavahelised (interpersonaalsed)
isiklikud suhted, et oleks võimalik õpetada õpilasi
suhtlema ning õpilaste omavahelise suhtlemise kaudu kasvata-
da häid iseloomuomadusi ja tervet ellusuhtumist. Õpilasteva-
helistel isiklikel suhetel on oluline tähtsus nii isiksuse
kui ka ühtse kollektiivi kujundamisele: nad tingivad paljus-
ki õpilaste emotsionaalse enesetunde klassis. Meeldivad vas-
tastikused suhted on pinnaseks selliste isiksuse omaduste ku-
junemisele nagu sõbralikkus, seltsivus, heasüdamlikkus; eba-
meeldivad suhted tingivad kinnisuse, usaldamatuse inimeste
vahel jne. (J. Kolominski 1963).

Õpilase isiksuse kujunemisele kollektiivis saab kaasa
aidata vaid sel juhul, kui õpetaja teab, millised tegurid mõ-
jutavad üksiku õpilase asendit (staatust) suhtlemissüsteemis
ja suhete iseloomu grupis.

Inimese tunnetamine inimese poolt kui kasvatuses tingi-
mus ei piirdu ainult suhtega õpetaja - õpilane. Veelgi suu-
remat tähelepanu pälvidavad need tingimused suhetes õpilane -
õpilased. On ikkagi alust eeldada, et õpetaja on võimeline
õpilasi küllalt põhjalikult tundma ja sellega oma suhteid
õpilastega reguleerima.

Õpilaste interpersonaalsete suhete kujunemisel, nende

dünaamikas ja nende mõjus kollektiivi liikmetele etendab määravat osa interpersonaalne pertseptsioon. Interpersonaalse pertseptsiooni all mõistetakse inimestevahelises suhtlemises asetleidvat üksteise tajumist, mõistmist ja hindamist (J. Orn 1972). Lähtudes sellest, et interpersonaalseid suhteid võib mõista kui vastastikuse tegevuse objektiivse struktuuri subjektiivset väljendust, võib interpersonaalse pertseptsiooni ilminguid pidada üheks indikaatoriks, mis väljendab kasvatustöö iseloomu kollektiivis (J. Orn 1974). See, mida kasvataja kollektiivi kujundades eriti rõhutab õpilastes, avaldab mõju ka õpilaste vastastikustele hinnangutele. Muidugi ei ole kasvataja mõju seejuures otse- ja ühetähenduslik. Kuivõrd aga õpilased ise tajuvad oma suhteid adekvaatsetena tegelikkusega? Saab ju mingi objektiivne staatus mõjutada õpilast ainult sedavõrd, kuivõrd ta seda subjektiivselt läbi elab. Samuti on oluline, missugune tähendus teiste suhtlemisele omistatakse, seega: kuidas nendes suhtutakse. Nagu eespool mainitud, ei mõjuta isiksuse arengut niivõrd suhted, kui nende tajumise oskus ja neile omistatav tähendus, mis aga peegeldab oskust määrata oma asendit klassikollektiivis. Samuti avaldab isiksuse arengule mõju ka see, millisena ta kujutab teda ümbritsevate inimeste omavahelisi suhteid, mis kajastuvad temas kui kasvatuskollektiivi emotsionaalne kliima. Seetõttu on äärmiselt oluline, et iga õpilane tajuks adekvaatselt mitte ainult oma asendit klassikollektiivis, vaid ka kaasõpilaste omavahelisi isiklikke suhteid (E. Viitar 1976).

Seega järeldub kõigest eelnevast, et inimeste vastastikuse tunnetamise nähtused kuuluvad reaalsesse kasvatusprotsessi ja on seega kasvatuses tingimuseks. Kasvatuses osalevate inimeste, nii kasvatajate kui kasvandike jaoks on informatsioon üksteisest hädavajalik.

Õpilaste suhteid mõjutavaid tegureid on meil viimastel aastatel küllalt laialdaselt uuritud nii tavaliste üldhariduslike koolide baasil kui ka erikoolides. Uurimismeetodina on kasutatud sotsiomeetrilist testi, milles sotsiomeetrilise testi küsimuste kõrval on kasutatud ka pertseptsiooniküsimusi (mis sa arvad, kes sind valib ...), millega on püütud kindlaks teha, kas antud õpilane süudab õigesti hinnata oma staatust kaaslaste hulgas või mitte.

Kuidas õpilane näeb oma kaasõpilaste suhteid, seda on traditsioonilise sotsiomeetrilise testiga mõõta küllaltki keerukas. Parema tulemuse annab autosotsiomeetria.

Sotsiomeetrilise testi ja pertseptsiooniküsimuste kasutamisel jääb uurija väliseks vaatlejaks, kes summeerib üksikutelt katseisikutelt saadud andmed. Et saada esmast informatsiooni empiirilisest materjalist interpersonaalse pertseptsiooni kohta, selleks on sotsiomeetriline test adekvaatne meetod. Saadud omavaheliste suhete struktuur ei pruugi aga olla adekvaatne õpilaste poolt nähtud struktuuriga. Autosotsiomeetria kui meetod võimaldab näha, kuidas tajuvad õpilased oma kaasõpilaste asendit ja milline on nende arvates omavaheliste suhete struktuur. Autosotsiomeetriat meetodina on kasutanud J. Kolominski (1971). Meie vabariigis võib lugeda 1975.a. läbiviidud uurimust esimeseks selle meetodi katsetuseks (T. Aunapuu 1975).

Autosotsiomeetrilisteks nimetatakse selliseid omavaheliste suhete uurimise meetodeid, milles uuritavad ise "mõõdavad" oma kaaslaste suhtumist üksteisesse ja uuritavaisse endisse, otseselt või kaudselt määravad nad oma ja kaaslaste asendi omavaheliste suhete süsteemis (J. Kolominaki 1976). Kuna sotsiomeetrilise testi tulemustest koostab uurija sotsiogrammi, kus kujutatakse graafiliselt interpersonalseid suhteid, siis on võimalik autosotsiomeetrilise uurimise raames lasta õpilastel täita autosotsiogrammid.

Seega saadakse palju õpilaste poolt koostatud struktuurikujutisi, mille adekvaatsust sotsiomeetrilise testiga väljaselgitatud struktuuriga võrreldakse. Õpilaste poolt koostatavat sotsiomaatriksit võib pidada vaheetapiks pertseptsioonitesti ja õpilaste poolt koostatud sotsiogrammi vahel. Selle meetodi puhul peavad katseisikud andma hinnangu kaasõpilaste omavahelistele suhetele, kuid nendelt ei nõuta antud juhul suhete tajumise terviklikkust, vaid vaja on tajuda kollektiivi iga üksiku liikme suhtlemist teisega ning nende suhete hindamist. Sotsiogramme koostamine aga nõuab katseisikutelt kollektiivi tervikliku struktuuri tajumist ja suhete hindamist ning selle kujutamist graafiliselt (E. Viitar 1976). Seega mõõdab autosotsiomeetria pertseptsiooninähtust veidi sügavamalt, andes võimaluse mõõta lisaks oma asendi hindamisele veel kaasõpilaste suhete adekvaatset hindamist.

Kasutades sotsiomeetrilist testi ja autosotsiomeetrilisi meetodeid, prooviti käesolevas töös leida vastused järgmistele küsimustele:

1. Kuivõrd õigesti tajutakse kaasõpilaste interpersonaalseid suhteid? Milliseid suhteid, kas positiivseid või negatiivseid, tajutakse adekvaatsemalt?
2. Kas oma asendi ja kaasõpilaste asendi hindamise oskus on sõltuvuses õpilaste staatusest ja soost?
3. Kas suhtlemise aktiivsus mõjutab oma asendi hindamist?
4. Kas vanema kooliea õpilaste omavahelistes suhetes on tervalt välja kujunenud äärmuslikud staatused?
5. Kas valikute andmise ja valikute saamise vahel on seos?
6. Kellele annavad oma positiivsed ja negatiivsed valikud äärmuslike staatustega õpilased?
7. Kumb sugupool on suhtlemises aktiivsem ja kas aktiivsus suhtlemises avaldub ka vastava sugupoole arvulises ülekaalus äärmuslikes staatustes?

Uurimuses kasutati järgmisi sotsiomeetrilisi ja autosotsiomeetrilisi teste:

1. TRÜ pedagoogika kateedri poolt väljatöötatud saladuse pühendamise katse, mis kujutab endast valiku- ja perspektiivtesti kombinatsiooni. Test mõõdab nii positiivseid kui ka negatiivseid suhteid, valikuid teevad katseisikud ainult isiklikust positsioonist lähtudes. Valikute arv antud testis on piiramata, kuid valida võib ainult oma klassikaaslast.

2. Neil katseisikutel, kes täitsid sotsiomeetrilise testi, paluti joonestada sotsiogrammid, kuhu tuli märkida vähemalt 10 oma klassikaaslast ja tingimata ka iseennast. Õpilastele tutvustati sotsiogrammi koostamise põhimõtteid, näide kirjutati tahvlile ja jäeti sinna katse lõpuleviimiseni. Vajaduse korral anti täiendavaid seletusi. Kõik seletused anti suuliselt katse korraldaja poolt.

Nimetatud testid viidi läbi 351 vanema klassi õpilasega erinevatest koolidest. Tööga said õpilased küllaltki kergesti toime. Ülesannet mõisteti. Enamus õpilastest kulutas testide täitmisele 60 - 80 minutit.

Andmete analüüsi käigus jagati õpilased 3 staatusgruppi: kõrge, madal ja keskmine, viimasest toodi vajaduse korral eraldi välja isoleeritud ja konfliktised.

Gruppidesse jagamisel võeti aluseks positiivsete valikute aritmeetiline keskmine ($\bar{x}_1$) ja negatiivsete valikute aritmeetiline keskmine ($\bar{x}_2$), mis avaldati valemist

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{n},$$

kus x on õpilaste poolt saadud valikute arv ja n on vastava klassi õpilaste arv.

Teiseks arvuliseks näitajaks võeti positiivsete valikute standardhälve (σ_1) ja negatiivsete valikute standardhälve (σ_2), mis arvutati valemist

$$\sigma = \sqrt{\frac{n \sum x^2 - (\sum x)^2}{n^2}},$$

kus x on õpilaste poolt saadud valikute arv ja n on õpilaste arv klassis (K. Ramul 1965).

Grupid on järgmised:

1. Kõrges staatuses on õpilased, kes said positiivseid valikuid kas võrdselt või rohkem kui $\bar{x}_1 + 1,5\sigma_1$ ja negatiivseid valikuid kas võrdselt või vähem kui $\bar{x}_2 - 1,5\sigma_2$.
2. Madalas staatuses on õpilased, kes said positiivseid valikuid kas võrdselt või vähem kui $\bar{x}_1 - 1,5\sigma_1$ ja negatiivseid valikuid kas võrdselt või rohkem kui $\bar{x}_2 + 1,5\sigma_2$.
3. Konfliktseteks loeti neid, kes said positiivseid valikuid kas võrdselt või rohkem kui $\bar{x}_1 + 1,5\sigma_1$ ja ka negatiivseid valikuid kas võrdselt või rohkem kui $\bar{x}_2 + 1,5\sigma_2$.
4. Isoleerituteks loeti neid õpilasi, kes ei saanud üldse ei positiivseid ega negatiivseid valikuid.
5. Õpilased, kes eespool nimetatud gruppidesse ei kuulu, moodustavad keskmise staatusgruppi.

Selgus, et kõrges staatusgrupis oli 13 % uuritud õpilastest, madalas 3,4 % ja keskmises staatuses 78,8 %. Keskmise staatusgrupi osas oli tulemus küllaltki ootuspärane.

Kõikides staatusgruppides oli nii poisse kui tüdrukuid, statistiliselt olulist ülekaalu ei olnud kummagi soo kasuks.

Järgnevalt vaadati, kuidas jaotavad oma valikuid kõrge ja madala staatusega õpilased. Selgus, et kõrge staatusega õpilased annavad positiivseid valikuid oma staatusgrupile ja keskmises staatuses õpilastele. Madala staatusega õpilasi tõrjutakse. Madala staatusega õpilased tõrjuvad oma staatusgruppi, suhtlevad keskmise staatusega õpilastega ja püüdnud kõrges staatuses õpilaste poole.

Oma asendi hindamise oskus määrati autosotsiogrammide põhjal. Selgus, et oma asendi hindamise oskus oli sõltuvuses hindaja staatusest, kuid kõik staatusgrupid ülehindavad oma asendit. Eriti raskeks osutus kõrge staatusega õpilastele oma negatiivsete suhete hindamine. Suhteliselt täpsemalt määrasid oma asendit tütarlapsed. Poisid ootasid rohkem positiivseid valikuid, kui tegelikult said; tütarlapsed vähem negatiivseid valikuid, kui said. Poiste ja tütarlaste vahelistes suhetes on aktiivsemaks poisid, kes annavad vastassoole tütarlastest rohkem nii positiivseid kui negatiivseid valikuid.

Tähelepanu äratav, et kõrges asendis õpilased saavad küll oodatust enam positiivseid valikuid, kuid adekvaatseid on nende hulgas vaid 69%. Sellest tingitult võib esineda olukordi, kus õpilane on kõrges staatuses vaid formaalselt: sai näiteks 8 positiivset valikut, kuid samal ajal ainuski nendest kaaslastest, kellelt see õpilane positiivseid valikuid ootas, talle valikuid ei andnud. Sellised faktid peaksid õpetajatele oma õpilaste suhetes eriti huvi pakkuma, sest inimese kujunemisele ei avalda mõju mitte tema formaalne staatus kaaslaste hulgas, vaid see, millisena ta oma staatust ise ette kujutab ja läbi elab.

Suhete struktuuri hindamine valmistab üldiselt raskusi paljudele katsealustele. Sageli kujutatakse ennast suhete keskpunktina. Kaaslaste asendi hindamisel tajutakse adekvaatselt positiivseid suhteid, negatiivsete suhete hindamisega ei saa adekvaatselt toime 87% katsealustest. Eksijaid on nii poiste kui tütarlaste hulgas võrdselt, ka ei korreleerunud õpilaste staatus kaaslaste asendi hindamise oskusega.

Käesolev uurimus näitas, et õpilaste interpersonaalsete suhete korrigeerimisega tuleks õpetajatel senisest aktiivsemalt tegelda, sest õpilaste omavahelised isiklikud suhted on

küllaltki negatiivsed ja ka suhete adekvaatse tajumise oskus (pertseptsioon) jätab soovida.

K i r j a n d u s

Aunapuu, T. Õpilaste interpersonaalne pertseptsioon auto-sotsiomeetria põhjal. Diplomitöö. Tartu, 1975.

Kon, I. Isiksuse sotsioloogia. Tln, 1971.

Orn, J. Interpersonaalne pertseptsioon kasvatuslikust aspektist. - "Nõukogude Kool", 11, 1972.

Orn, J. Inimeste vastastikune tunnetamine ja isiksus. - "Nõukogude Kool", 11, 1974.

Viitar, E. Interpersonaalne pertseptsioon nürmikutel ja kõnehälvikutel. Diplomitöö. Tartu, 1976.

Коломинский Я.Л. Экспериментальное изучение личных взаимоотношений детей в классном коллективе. М., 1963.

Коломинский Я.Л. Социально-психологические проблемы взаимоотношений в малых группах и коллективах. - "Вопросы психологии", 1971, № 6.

Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. Минск, 1976.

Рамуль К.А. Введение в методы экспериментальной психологии. Tartu, 1965.

ИНТЕРПЕРСОНАЛЬНАЯ ПЕРЦЕПЦИЯ НА ОСНОВЕ АВТОСОЦИОМЕТРИИ

Т. Аунапуу

Р е з ю м е

В настоящее время много внимания уделяется изучению личных взаимоотношений школьников, так как межличностные отношения учащихся имеют большое значение в развитии личности и при формировании целостного коллектива, обуславливая во многом эмоциональное самочувствие школьников /Я. Коломинский, 1963./. Определяющую роль в формировании межличностных отношений учащихся, в их динамике и воздействии на отдельных членов коллектива играет интерперсональная перцепция.

Основным методом изучения личных взаимоотношений и перцепции учащихся, используемым многими исследователями, можно считать социометрические тесты, содержащие вопросы выбора и перцепции. Однако традиционными социометрическими тестами довольно трудно определить, какими же в действительности представляют ученики отношения своих одноклассников. Лучшие возможности для этого даёт автосоциометрия. Этот метод позволяет увидеть, как учащиеся воспринимают положение своих одноклассников и какова структура личных взаимоотношений по мнению школьников.

В 1975 году автором статьи было проведено исследование, в котором наряду с социометрическими тестами использовались и автосоциометрические методы /Т. Аунапуу, 1975./. Одной из основных задач исследования была проверка автосоциометрии как метода изучения интерперсональной перцепции. В ходе проведения эксперимента было отмечено, что учащиеся хорошо понимают задания и составляли автосоциограммы с интересом. А из анализа результатов следует, что автосоциометрия как метод вполне может быть использован при изучении межличностных отношений школьников, так как он позволяет глубже проникнуть в механизмы интерперсональной перцепции.